

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

Кафедра соціальної роботи та педагогіки вищої школи

На правах рукопису

ІЩУК НАТАЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

**СОЦІАЛЬНИЙ СУПРОВІД ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ
ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ
У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ**

Спеціальність: 231 «Соціальна робота»

Освітньо-професійна програма «Соціальна робота. Соціальна педагогіка»

Робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр»

Науковий керівник:

СТЕПАНЕНКО ВІКТОРІЯ ІВАНІВНА

доктор педагогічних наук, професор

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол № 6

засідання кафедри соціальної роботи

та педагогіки вищої школи від 12 листопада 2025 р.

Завідувач кафедри

_____ проф. Чернета С. Ю.

ЛУЦЬК – 2025

АНОТАЦІЯ

Іщук Н. В. Соціальний супровід військовослужбовців та членів їх сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах: робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр»: 231 / Волинський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2025. 58 с.

Мета дослідження: сформулювати пропозиції щодо покращення соціального супроводу військовослужбовців та членів їх сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах. Об'єкт дослідження: соціальний супровід військовослужбовців та членів їх сімей. Предмет дослідження: алгоритм, процедури, зміст та особливості соціального супроводу військовослужбовців та членів їх сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах.

У роботі надано характеристику військовослужбовцям та членам їх сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, окреслено чинники їх потрапляння в такі обставини, потреби і проблеми, з якими стикаються військовослужбовці та члени їх сімей. Визначено сутність, зміст особливості організації соціального супроводу військовослужбовців та членів їх сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, специфіку та шляхи виявлення військовослужбовців та членів їх сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах. Проаналізовано досвід Центру соціальних служб Рожищенської міської ради щодо соціального супроводу військовослужбовців та членів їх сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах. Розроблено рекомендації щодо покращення їх соціального супроводу.

Ключові слова: військовослужбовець, воєнний стан, особа з інвалідністю внаслідок війни, сім'я, складні життєві обставини, соціальний супровід.

SUMMARY

Ishchuk N. V. Social support for servicemen and their family members in difficult life circumstances: Master's thesis: 231 / Lesya Ukrainka Volyn National University. Lutsk, 2025. 58 p.

The purpose of the study: to formulate proposals for improving social support for servicemen and their family members in difficult life circumstances. Object of the study: social support for servicemen and their family members. Subject of the study: algorithm, procedures, content and features of social support for servicemen and their family members in difficult life circumstances.

The thesis provides a description of servicemen and their family members in difficult life circumstances, outlines the factors of their falling into such circumstances, the needs and problems that servicemen and their family members face. The essence, content, features of the organization of social support for servicemen and their family members who are in difficult life circumstances, the specifics and ways of identifying servicemen and their family members in difficult life circumstances have been determined. The experience of the Center for Social Services of the Rozhyshche City Council in providing social support to servicemen and their family members in difficult life circumstances was analysed. Recommendations were developed to improve their social support.

Key words: serviceman, martial law, person with a disability as a result of war, family, difficult life circumstances, social support.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ	7
1.1. Характеристика військовослужбовців та членів їх сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах	7
1.2. Сутність і зміст соціального супроводу військовослужбовців та членів їх сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах	14
1.3. Особливості організації соціального супроводу військовослужбовців та членів їх сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах	21
РОЗДІЛ 2 ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ	30
2.1. Специфіка та шляхи виявлення військовослужбовців та членів їх сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах	30
2.2. Досвід Центру соціальних служб Рожищенської міської ради щодо соціального супроводу військовослужбовців та членів їх сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах	35
2.3. Рекомендації щодо покращення соціального супроводу військовослужбовців та членів їх сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах	43
ВИСНОВКИ	47
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	51

ВСТУП

Професійна діяльність військовослужбовців у зв'язку зі специфікою умов, складністю виконання службових завдань потребує особливої уваги, зокрема в умовах воєнного стану. Новітні вимоги до боротьби з російською збройною агресією проти України вимагають аналізу та постійного систематичного і всебічного вивчення проблем і потреб, психічних станів [1], соціального благополуччя військовослужбовців та членів їх сімей, заходів щодо збереження та підвищення їх боєздатності чи адаптації цивільного життя, інтеграції у суспільство, відновлення внутрішньої рівноваги та забезпечення самостійності. Відповідні заходи є особливо важливими після пережитих військовослужбовцями та їх сімей стресів і травм.

Сучасними пріоритетами повернення військовослужбовця до цивільного життя є його активність, відновлення економічної і соціальної спроможності, фізичного та ментального здоров'я, залучення сім'ї до всіх цих процесів [42]. Отримані військовослужбовцями важкі поранення, інвалідність унаслідок війни, особисті та сімейні потреби і проблеми можуть вплинути на якість їх життя та зумовити складні життєві обставини, що актуалізує потребу у здійсненні соціального супроводу військовослужбовців та членів їх сімей з метою подолання або мінімізації негативного впливу таких складних життєвих обставин.

Проблеми соціального супроводу військовослужбовців та членів їх сімей досліджували О. Брах [4], О. Джус, А. Беспалько, Д. Кравець [10], О. Мальцева А. Повещенко [19], О. Шевчук, О. Дєточка [50] та ін. У своїх працях вони досліджували основні потреби і проблеми військовослужбовців, сутність, особливості і зміст їх соціального супроводу та адаптації до цивільного життя.

Проблеми військовослужбовців, які брали участь у бойових діях та потім поверталися до цивільного життя, особливості переживання ними травматичного досвіду, вирішальну роль психологічної підтримки і соціального супроводу вивчали такі науковці, як Т. Коломієць, М. Івіна [16],

А. Холодков [49], L. Grover, C. Williamson, H. Burdett, L Palmer, N. Fear [51], P. Mendrek, B. Osiak, K. Goniewicz [52] та ін.

Аналіз наукових праць зазначених та інших вчених, оглядових документів Дослідницької служби Верховної Ради України засвідчив, що супровід у багатьох випадках є елементом інших соціальних послуг, що надаються військовослужбовцям. Фахівці із супроводу у своїй діяльності поєднують різні аспекти підтримки під час повернення військовослужбовців до цивільного життя. Наразі відповідна система повернення до цивільного життя в Україні перебуває в процесі становлення. Її супровідні заходи базуються на клієнтоцентрованому підході з урахуванням принципу континууму (послідовності) послуг. Система потребує ефективної координації між державними і недержавними установами, організаціями, міжнародними донорами, оскільки на практиці часто виникають труднощі у їх взаємодії, що знижує ефективність заходів із супроводу військовослужбовців та членів їх сімей [11].

Зазначені труднощі і виклики, проблеми і потреби, з якими стикаються військовослужбовці та їх сім'ї підкреслюють актуальність обраної теми дослідження та необхідність її подальшого вивчення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано у межах комплексної науково-дослідної теми кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки «Сучасні моделі і практики соціальної роботи та соціального забезпечення» (державний реєстраційний номер 0124U003595).

Мета дослідження: сформулювати пропозиції щодо покращення соціального супроводу військовослужбовців та членів їх сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Об'єкт дослідження: соціальний супровід військовослужбовців та членів їх сімей.

Предмет дослідження: алгоритм, процедури, зміст та особливості соціального супроводу військовослужбовців та членів їх сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Завдання дослідження:

1. Надати характеристику військовослужбовцям та членам їх сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах.
2. Визначити сутність і зміст соціального супроводу військовослужбовців та членів їх сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах.
3. Окреслити особливості організації соціального супроводу військовослужбовців та членів їх сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах.
4. Визначити специфіку та шляхи виявлення військовослужбовців та членів їх сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах.
5. Проаналізувати досвід Центру соціальних служб Рожищенської міської ради щодо соціального супроводу військовослужбовців та членів їх сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах.
6. Розробити рекомендації як пропозиції щодо покращення соціального супроводу військовослужбовців та членів їх сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Методи дослідження: теоретичні – аналіз джерел наукової літератури та нормативно-правових актів, які стосуються питань соціального супроводу військовослужбовців та членів їх сімей, синтез, узагальнення, систематизація, порівняння; емпіричні: спостереження, оцінка потреб, контент-аналіз; методи описової математичної статистики.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в узагальненні та розширенні теоретичних положень про проблему соціального супроводу військовослужбовців та їх сімей. Робота сприяє формуванню теоретичної бази для подальших досліджень у цій сфері, а також для розробки практичних заходів щодо удосконалення і розвитку системи соціального супроводу військовослужбовців та їх сімей.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що його результати можуть бути використані службами супроводу, установами та організаціями, які беруть участь чи є дотичними до процесу соціального супроводу військовослужбовців та членів їх сімей, що перебувають у складних життєвих обставинах. Розроблені рекомендації щодо покращення соціального супроводу військовослужбовців та членів їх сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, можуть бути впроваджені в практичній діяльності зазначених соціальних інституцій.

Експериментальна база дослідження: Комунальна установа «Центр соціальних служб» Рожищенської міської ради.

Апробація результатів та публікації. Результати дослідження розглядалися на засіданнях кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі України, представлені у формі доповіді на II Всеукраїнській науковій конференції здобувачів вищої освіти та молодих учених «Соціальна робота, соціальна педагогіка, практична психологія, теорія та інноватика» [14] та доповіді і публікації тез за результатами участі у I Всеукраїнській науково-практичній конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених «Стратегії наукового пошуку в соціальній, роботі, соціальній педагогіці та соціальній освіті: поліфункціональність ідей» (Тернопіль, 22–23 листопада 2024 р.) [13].

Кваліфікаційна робота складається зі Вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел – 53 найменування. Робота містить 3 рисунки. Обсяг основного тексту кваліфікаційної роботи складає 50 сторінок, загальний обсяг – 58 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

1.1. Характеристика військовослужбовців та членів їх сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах

У Законі України «Про військовий обов'язок і військову службу» (1992) військовослужбовці розглядаються як «особи, які проходять військову службу» [24].

Термін «складні життєві обставини» (далі – СЖО) також має законодавче визначення і трактується як «обставини, що негативно впливають на життя, стан здоров'я та розвиток особи, функціонування сім'ї, які особа/сім'я не може подолати самотійно» (ст.1, п.15 Закону України «Про соціальні послуги») [40].

Залежно від видів військової служби військовослужбовці можуть перебувати на військовій службі:

- строковій;
- за призовом: осіб офіцерського складу, під час мобілізації, на особливий період;
- за контрактом: осіб рядового, сержантського і старшинського, офіцерського складу;
- навчання курсантів військових закладів вищої освіти, а також ЗВО, які мають у своєму складі військові інститути, факультети, кафедри, відділення військової підготовки [24].

Основними характеристиками правового статусу військовослужбовців є:

- громадянство України;
- вік від 18 років;

- обов'язкове проходження допризовної підготовки;
- вступ на військову службу за призовом, добровільно, за контрактом;
- проходження військової служби на військових та інших посадах;
- присвоєння військового звання відповідно до займаної посади;
- особисте складання Військової присяги на вірність Українському народові при вступі на військову службу;
- відсутність судимості за вчинення злочину;
- військова форма і знаки розрізнення;
- побудова відносин між військовослужбовцями на засадах субординації;
- закріплення зброї за військовослужбовцем;
- наявність статусу особливого суб'єкта кримінальної, адміністративної, дисциплінарної та матеріальної відповідальності;
- позапартійність [31].

Серед чинників, які можуть зумовити СЖО, виокремлюють:

- часткову або повну втрату рухової активності, пам'яті;
- хвороби, що потребують тривалого лікування;
- психічні та поведінкові розлади, у т. ч. унаслідок вживання психоактивних речовин;
- інвалідність;
- ухилення від виконання своїх обов'язків щодо виховання дитини,
- втрату соціальних зв'язків;
- жорстоке поводження з дитиною;
- насильство за ознакою статі;
- домашнє насильство;
- шкоду, завдану воєнними (бойовими) діями, терористичним актом, збройним конфліктом та іншими непереборними труднощами, пов'язаними з російською збройною агресією проти України [40].

У Збройних Силах України (ЗСУ) постійно відбуваються різні соціальні процеси, пов'язані зі змінами змісту, характеру, масштабів групових явищ, масової поведінки, соціального становища військовослужбовців та членів їх сімей. Відповідні зміни можуть мати як позитивний, так і негативний характер. Вони можуть стосуватися, наприклад, таких соціальних процесів:

- зміни кількісно-якісних характеристик особового складу військової частини чи підрозділу (категорія; освіта; вік; стать; сімейний стан; національність; віросповідання та ін.);
- соціальна адаптація до військової служби;
- процес професіоналізації особового складу;
- вирішення житлових питань;
- згуртованість військових підрозділів;
- зміна матеріального становища військовослужбовців та членів їх сімей;
- дотримання прав, пільг і гарантій військовослужбовців та членів їх сімей;
- співпраця з органами державної влади та місцевого самоврядування, громадськими інституціями;
- забезпечення гендерної рівності у ЗСУ;
- конфлікти у стосунках;
- масові захворювання;
- поширення випадків вживання спиртних напоїв, наркотичних чи психотропних речовин, порушень військової дисципліни та інших явищ, які несуть потенційну загрозу для нормального функціонування військової частини чи підрозділу;
- демобілізація та соціальна реінтеграція після звільнення з армії [48].

Окреслюючи чинники, які можуть спричинити СЖО, також розглянемо питання проявів психічних станів, які, як і соціальні процеси, можуть мати як позитивні, так і негативні наслідки для військовослужбовців. Перш за все, слід зазначити, що у повсякденній життєдіяльності будь-якої людини проявляються

різні психічні стани, які можуть характеризуватися душевним підйомом чи апатією, втомою чи бадьорістю, пригніченістю чи радістю та ін. Виникнення таких станів пов'язане з особистою діяльністю людини під впливом різних обставин, вербальних чи невербальних впливів (похвала, схвалення, крик, погроза, лайка тощо), а також особливостями її взаємин у сім'ї, колективі та іншими чинниками.

До психічних станів відносять такі прояви:

- почуття – настрої, афекти, ейфорія, тривога, фрустрація та ін.;
- увага – зосередженість, неуважність;
- воля – рішучість, розгубленість, зібраність;
- мислення – сумніви;
- уява – мрії [2, с. 197].

Специфіка військової діяльності полягає у прояві різнобічних психічних станів, які характеризують собою процес військової діяльності та можуть бути позитивними (впевненість, зібраність, підйом, готовність до діяльності, стриманість, волюва активність та ін.) і негативними (напруженість, страх, паніка, тривога, сумнів, ригідність, фрустрація, занепад, неуважність та ін.).

В аспекті здійснення військовослужбовцем своїх професійних обов'язків позитивні психічні стани є запорукою успішного ведення ним бойових дій. Як правило, такі психічні стани сформовані в результаті бойової, спеціальної, психологічної підготовки військовослужбовця, визначають його поведінку, дії та вчинки в конкретних ситуаціях та екстремальних умовах, допомагають проявити почуття професійного обов'язку і відповідальності, висловити та довести свою відданість Батьківщині. При негативних психічних станах спостерігається скутість рухів або неупорядкована активність, паралізація здатності до усвідомлених дій [2]. Тривале виконання військовослужбовцями своїх службових обов'язків у складних, екстремальних умовах може призводити до дезадаптації, зниження опірності організму, нервово-психічної перенапруги тощо.

Розглядаючи чинники, які можуть спричинити перебування військовослужбовця у СЖО, особливої уваги потребує його сім'я.

Сім'ю військовослужбовця визначають як створену на основі шлюбу малу соціальну групу суспільства, яка характеризується накопиченням соціального досвіду в системі подружніх взаємин і яка має за мету створення умов для успішного виконання військовослужбовцем свого службового обов'язку щодо захисту Батьківщини.

Проблеми сім'ї військовослужбовця, її становлення і функціонування є малодослідженими. Молоде подружжя, будуючи своє життя, часто живе у невеликих військових містечках і гарнізонах, які знаходяться за десятки кілометрів від великих міст та культурних осередків. Відповідно, у пари можуть виникати проблеми, пов'язані із влаштуванням побуту, адаптацією до нових умов. Також існують проблеми, пов'язані з обмеженими можливостями щодо працевлаштування дружини / чоловіка, складнощі службового становлення та ін. Складнощі військового побуту, у становленні сім'ї військовослужбовця можуть призводити до таких наслідків: розлучення, побутове пияцтво, проблеми, пов'язані зі службовою діяльністю тощо.

Порівнюючи дані досліджень до і після початку російської агресії, слід звернути увагу, що у 2014 році (до початку російської агресії) основні причини розлучень були зумовлені економічними труднощами, відсутністю житла, непристосуванням жінок до життя у віддалених гарнізонах, відсутністю роботи за фахом, побутовою невлаштованістю, тривалим робочим днем військовослужбовців. З початком бойових дій на сході України на перше місце почали виходити проблеми, пов'язані з тривалою відсутністю військовослужбовців вдома, надмірним вживанням ними алкоголю, проблеми інтимного життя [43].

З початком повномасштабної російської агресії проблема виконання службових обов'язків військовослужбовцем з тривалим відривом від сім'ї надзвичайно загострилася. Зіткнувшись з побутовими і господарськими труднощами, які посилюються з народженням дитини, дружина іноді не

витримує такого навантаження і може від'їжджати до батьків. Як наслідок, відбувається окреме проживання членів подружжя, що в подальшому, здебільшого, призводить до розпаду сім'ї військовослужбовця. Крім того, в умовах тривалого розділення сім'ї постають питання подружньої невірності. Сімейні проблеми часто можуть позначатися на психічному стані військовослужбовця та виконанні ним своїх службових обов'язків.

Варто також звернути увагу на залежність військової служби від стану й характеру сімейних взаємин, оскільки військова служба іноді негативно може впливати на організацію і розвиток сім'ї військовослужбовця. Наприклад, це може бути пов'язано з несприятливою ситуацією щодо працевлаштування дружини військовослужбовця, особливо за спеціальністю. За даними соціологічних досліджень понад 70% опитаних військовослужбовців і більше 60% жінок відзначили важкий емоційний і моральний стан, пов'язаний з проблемою працевлаштування [43].

Окремо розглянемо проблеми військовослужбовців, які отримали інвалідність унаслідок війни. S. Shepherd, D. Sherman, A. MacLean та A. Kay стверджують, що стикаються з цілою низкою проблем, що пов'язані із задоволенням базових психологічних потреб (потреби в структурі та порядку, приналежності та ін.) та залежністю цивільного населення від стереотипів для розуміння військовослужбовців. Зазначені дослідники виокремлюють чинники, які впливають на процес соціалізації військовослужбовців, що отримали інвалідність унаслідок війни:

- отримана під час військової служби травма;
- демографічні і психологічні відмінні характеристики, які спонукали деяких людей прийняти рішення піти з армії;
- соціалізація під час військової служби не узгоджується з цивільним життям, до якого відбувається повернення;
- самостигма та стереотипна загроза, очікування іншого ставлення від суспільства;

– дискримінація через різні стереотипи, які має суспільство у відношенні до військовослужбовців [53].

Дослідження потреб військовослужбовців засвідчили, що більшість з них відчуває підтримку і взаєморозуміння з боку членів сім'ї. Однак, конфлікти та проблеми можуть статися під час спілкування у сім'ї після повернення військовослужбовців додому. Вони можуть відчувати сором чи страх, пов'язані з бар'єрами щодо звернення по професійну психологічну допомогу. Досить часто ініціатором такого звернення по допомогу виступає близький родич.

Серед причин негативного ментального стану виокремлюють:

- втрату побратимів;
- нерозуміння і відсутність допомоги з боку громади;
- відчуття самотності і нерозуміння оточуючими;
- емоційні потрясіння, стрес від пережитого на фронті;
- проблеми зі сном.

Щодо проблем сімей військовослужбовців викоремлюють:

- тривогу чи страх за рідну людину, яка перебуває на фронті;
- іноді виникають складнощі в комунікації;
- переживання горя через загибель рідної людини;
- відчуття додаткового навантаження у зв'язку з перерозподілом

домашніх справ та обмеженої мобільності, наприклад, через відсутність водійських прав чи певних навичок, які потрібні для вирішення питань побуту [20].

Зазначені проблеми і труднощі можуть призвести до СЖО, які військовослужбовці та їх сім'ї не здатні подолати самотійно та потребують сторонньої допомоги. У таких обставинах постає питання їх соціального супроводу військовослужбовців та їх сімей. Сутність і зміст цього процесу буде розкрито нами в наступному підрозділі кваліфікаційної роботи.

1.2. Сутність і зміст соціального супроводу військовослужбовців та членів їх сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах

Військовослужбовці та члени їх сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, потребують підтримки, спрямованої на зміцнення сімейних відносин, розвиток громадянської солідарності, формування сприятливого соціального середовища, надання послуг у сфері освіти, праці, медичного забезпечення та реабілітації, а також здійснення соціального супроводу.

У загальному значенні під соціальним супроводом розуміють «вид соціальної діяльності, спрямований на здійснення соціальної опіки, допомоги і патронажу соціально незахищених верств населення з метою подолання життєвих труднощів, збереження, підвищення їхнього соціального статусу [12].

У наукових джерелах виділяють декілька підходів до визначення сутності соціального супроводу. Його розглядають як:

- вид соціальної роботи;
- форму надання комплексу соціальних послуг;
- одну із базових соціальних послуг;
- технологію соціальної підтримки осіб та сімей, які перебувають у СЖО [50].

На законодавчому рівні соціальний супровід є базовою соціальною послугою, яка також є основною при здійсненні соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю [40].

Соціальний супровід сімей, які перебувають у СЖО, здійснюють денні служби (відділення), утворені на базі центрів соціальних служб [41]. Крім того, відповідно до Постанови КМУ від 20.08.2024 р. № 948 та Наказу Міноборони України від 29.01.2025 № 59 служби супроводу військовослужбовців та членів їх сімей діють в системі Міністерства оборони України (органи військового управління, з'єднання, військові частини, вищі військові навчальні заклади, військові навчальні підрозділи закладу вищої освіти, навчальні військові

частини (центри), заклади охорони здоров'я, що перебувають у підпорядкуванні керівника складової сил безпеки і оборони та інші структурні підрозділи, до повноважень яких належать питання забезпечення соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей [9; 36].

Основні завдання служб супроводу полягають у:

- супроводженні військовослужбовців, які отримали поранення (контузію, травму або каліцтво), захворювання під час виконання службових обов'язків, підтриманні комунікації з членами їх сімей;
- наданні допомоги у питаннях направлення та проходження військово-лікарських, медичних, лікарсько-експертних комісій, оцінюванні повсякденного функціонування особи;
- супроводженні членів сімей загиблих (померлих), зниклих безвісти за особливих обставин, захоплених в полон або заручниками, наданні їм допомоги у питаннях реалізації належних пільг і гарантій;
- участі у проведенні відновлювальних (постізоляційних, реінтеграційних) заходів, заходів з адаптації, підтримки (супроводу) щодо осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, з числа військовослужбовців;
- сприянні в оформленні документів, необхідних для надання посвідчень, що підтверджують статус особи, на основі якого надаються відповідні пільги і компенсації;
- участі у заходах супроводження або підтримки військовослужбовців, які звільняються із служби;
- забезпеченні комунікації служб супроводу з органами державної влади та органами місцевого самоврядування в інтересах надання соціальної підтримки (допомоги) військовослужбовцям та членам їх сімей;
- здійсненні заходів, спрямованих на виявлення порушених прав та соціальних гарантій військовослужбовців та членів їх сімей [9].

Відповідно до Класифікатора соціальних послуг сутність соціального супроводу сімей / осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах,

полягає у: регулярних зустрічах або відвідуванні військовослужбовців та членів їх сімей з метою моніторингу виконання завдань, спрямованих на розв'язання їх СЖО; допомозі в усвідомленні значення дій та/або розвитку вміння керувати ними; навчанні та розвитку соціальних навичок, навичок виховання та догляду за дітьми, управління домогосподарством; консультуванні, психологічній підтримці [28].

На думку О. Брах, соціальний супровід військовослужбовців та членів їх сімей, які перебувають у СЖО, передбачає індивідуалізований підхід до кожного отримувача соціальної послуги та включає етапи: оцінки потреб; визначення актуальних проблем; формування стратегії подолання проблем; постійний моніторинг процесу виконання поставлених завдань.

У зміст соціального супроводу військовослужбовців та членів їх сімей, які перебувають у СЖО, входять такі дії, які взаємопов'язані між собою:

- консультування з правових, соціальних та побутових питань;
- надання психологічної підтримки для зменшення стресу, тривожності та інших негативних емоційних станів;
- навчання ефективним соціальним практикам, зокрема у сфері батьківства, догляду за дітьми, ведення домашнього господарства;
- регулярні зустрічі з отримувачем соціальної послуги для оцінки прогресу, адаптації плану підтримки, сприяння у налагодженні побуту та прийнятті відповідальних рішень;
- допомога в усвідомленні значення власних дій та розвитку здатності особисто керувати складними обставинами життя [4].

У цілому, соціальний супровід військовослужбовців та членів їх сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах визначають як вид соціальної роботи, що передбачає надання комплексу соціальних послуг військовослужбовцям та членам їх сімей, родинам загиблих, зниклих безвісти та полонених відповідно до їх індивідуальних потреб з метою подолання чи мінімізації негативного впливу складних життєвих обставин, в яких вони перебувають [48].

Соціальна послуга соціального супроводу військовослужбовців та членів їх сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, надається після комплексного визначення та оцінки індивідуальних потреб, складання індивідуального плану та укладення договору про надання відповідної послуги.

Однак, в умовах воєнного стану існують певні особливості надання соціальної послуги соціального супроводу. У таких умовах вона надається екстрено (кризово) – здійснюється оцінка ситуації, в якій перебуває військовослужбовець та члени його сім'ї протягом однієї доби після звернення. За результатами оцінки ситуації складається акт про надання повнолітній особі соціальних послуг екстрено (кризово) (протягом місяця), де визначаються першочергові заходи в межах надання послуги. Індивідуальний план та договір не укладаються.

Соціальна послуга соціального супроводу військовослужбовців та членів їх сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, може надаватися екстрено (кризово) не більше 30 календарних днів. У цей період здійснюються заходи, спрямовані на вирішення найбільш гострих проблем військовослужбовця та його сім'ї, їх адаптації у новому середовищі, якщо вони, наприклад, мають статус ВПО.

У разі сплину відповідного терміну та існування потреби у продовженні надання соціальної послуги соціального супроводу військовослужбовцю та членам його сім'ї, які перебувають у СЖО, послугу продовжують надавати вже зі складанням індивідуального плану, укладання договору та вжиття заходів, що становлять зміст відповідної послуги за Державним стандартом [25].

Згідно із Законом України «Про соціальні послуги» при наданні будь-якої послуги потрібно керуватися принципами, побудованими на засадах: гуманізму, дотримання прав людини, дитини, осіб з інвалідністю, забезпечення рівних прав та можливостей, толерантності, поваги до честі і гідності, соціальної справедливості, законності, відкритості, неупередженості, добровільності, прозорості, індивідуального підходу і комплексності [40]. Крім зазначених принципів, у Державному стандарті соціальної послуги соціального

супроводу визначені також такі принципи, як доступність, незалежність, захист та безпека, конфіденційність інформації [25].

Зміст соціальної послуги соціального супроводу складають дії і заходи, до яких належать:

- відвідування за місцем проживання / перебування;
- оцінка потреб сім'ї (військовослужбовця), що у СЖО;
- складання, аналіз та коригування індивідуального плану соціального супроводу;
- інформування щодо питань, пов'язаних з наданням інших послуг і допомоги;
- надання інформаційно-освітніх матеріалів, інструкцій, буклетів, листівок;
- бесіди;
- психологічна підтримка;
- організація та проведення сімейних групових нарад, мережових зустрічей;
- залучення військовослужбовця та членів його сім'ї до участі у тренінгах, дискусіях, лекціях, круглих столах, семінарах та інших заходах;
- допомога в оформленні документів;
- перенаправлення до інших надавачів соціальних послуг, у т. ч. для отримання спеціалізованих послуг;
- організація та забезпечення діяльності груп взаємодопомоги;
- ведення документації [25].

При працевлаштуванні та на робочому місці військовослужбовців з інвалідністю внаслідок війни, які не здатні на рівних умовах конкурувати на ринку праці та перебувають у СЖО і бажають працевлаштуватися, соціальний супровід передбачає:

- регулярні зустрічі з військовослужбовцями з інвалідністю внаслідок війни;
- сприяння їх працевлаштуванню через допомогу у пошуку роботи чи у підготовці до роботи;

- відвідування на робочому місці;
- сприяння в адаптації до виконання робочих функцій;
- пристосування робочого місця під потреби військовослужбовця;
- сприяння в отриманні інших послуг;
- організацію взаємодії з іншими суб'єктами соціального супроводу;
- навчання та розвиток трудових і соціальних навичок;
- психологічне консультування і психологічну підтримку [28].

Згідно з Державним стандартом, соціальна послуга соціального супроводу при працевлаштуванні та на робочому місці передбачає здійснення комплексу заходів на регулярній основі та протягом визначеного строку, спрямованих на підтримку особи, яка має інвалідність унаслідок війни, в процесі подолання життєвих труднощів, відновлення та підвищення її соціального статусу. При наданні послуги застосовуються методи індивідуальної роботи та виконання ролі посередника (організація консультацій інших фахівців, супровід та представлення інтересів отримувача послуг, допомога в оформленні документів тощо) [31].

Основними видами підтримки на робочому місці слугують:

- сприяння адаптації до виконання робочих функцій, пристосуванні робочого місця;
- сприяння в забезпеченні доступності робочого середовища;
- психологічне консультування та підтримка;
- навчання та розвиток трудових і соціальних навичок;
- надання допомоги в комунікаціях зі співробітниками, керівництвом, клієнтами підприємства [5].

Сучасна модель соціального супроводу також спрямована на активізацію ресурсів і можливостей людини для самостійного розв'язання проблем, де фахівці допомагають, а не вирішують проблеми за неї [6].

Враховуючи сутність соціального супроводу в межах цієї моделі, О. Шевчук і О. Деточка соціальний супровід військовослужбовців та членів їх

сімей визначають як «вид соціальної роботи, що передбачає надання комплексу соціальних послуг військовослужбовцям та членам їх сімей, родинам загиблих, зниклих безвісти та полонених відповідно до їх індивідуальних потреб з метою активізації ресурсів та можливостей даної категорії осіб для самостійного подолання чи мінімізації негативного впливу складних життєвих обставин, в яких вони перебувають» [50].

Т. Коломієць і М. Івіна сутність соціального супроводу військовослужбовців та їх сімей убачають в допомозі військовослужбовцям у цивільних питаннях, отриманні ними членами їх сімей консультацій з питань психосоціальної підтримки, покращення сімейної комунікації, а також допомоги і підтримки військовослужбовців на всіх етапах несення служби [16].

У цілому, соціальний супровід військовослужбовців та членів їх сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, включає:

- соціальний захист (допомога в оформленні документів та статусу УБД, отриманні виплат, субсидій, підтримці лікуванні та реабілітації за кордоном);
- професійну підтримку (можливість отримання нової професії після демобілізації, безоплатна правнича допомога);
- сімейну підтримку (підвищення стійкості стосунків / особливостей взаємодії з партнерами та дітьми, профілактика домашнього насильства);
- психосоціальну підтримку (соціальна профілактика ігрової залежності, попередження вживання психоактивних речовин) [23].

Отже, на основі аналізу різних підходів до розуміння сутності і змісту соціального супроводу військовослужбовців та членів їх сімей, які перебувають у СЖО, його ключовими особливостями є: активізація ресурсів і можливостей військовослужбовців та членів їх сімей для самостійного подолання чи мінімізації негативного впливу складних життєвих обставин, в яких вони перебувають; залученість до нього як уповноважених державних органів, фахівців центрів надання соціальних послуг, так і посадових осіб органів військового управління, військових частин, ТЦК та СП [50]; соціальний захист, професійна, сімейна і психосоціальна підтримка.

1.3. Особливості організації соціального супроводу військовослужбовців та членів їх сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах

Організація та здійснення соціального супроводу військовослужбовців та членів їх сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, в першу чергу, передбачає визначення їх індивідуальних проблем та потреб. Також проводиться робота зі зниження рівня соціальної напруги, вирішення проблем та запитів, аналізу матеріального становища сім'ї військовослужбовця, надається довідково-консультативна допомога, визначаються чинники, які мають прямий та опосередкований на СЖО, здійснюється діяльність з попередження, подолання чи мінімізації деструктивних чинників, стабілізації морально-психологічного стану військовослужбовця, його відносин з членами родини [10].

Алгоритм соціального супроводу, у першу чергу, починається з визначення індивідуальних проблем та потреб військовослужбовців та членів їх сімей. Наступним кроком є висновок про надання необхідної матеріальної допомоги, комплексу соціальних послуг різного типу на розв'язання проблеми. Подальший крок полягає у здійсненні моніторингу й оцінки якості наданих соціальних послуг, що дозволяє відстежити результативність процесу соціального супроводу військовослужбовців та членів їх сімей, ефективність роботи соціальних служб і соціальних працівників, ступінь задоволеності клієнтів наданими послугами [19].

У свою чергу, алгоритм взаємодії військовослужбовця і фахівця під час соціального супроводу такий:

1. Звернення військовослужбовця чи членів його сім'ї за наданням послуги.
2. Встановлення контакту з військовослужбовцем та членами його сім'ї, ознайомлення із запитом.

3. Оцінка потреб військовослужбовця / його сім'ї, залучення психолога, медичного працівника, інших фахівців (за потреби).
4. Складання індивідуального плану надання соціальної послуги (у разі надання послуги соціального супроводу більше 30 календарних днів), визначення питань для пріоритетного вирішення.
5. Спільне (разом з військовослужбовцем / членами його сім'ї) узгодження правил, послідовності подальшої роботи.
6. Процес надання послуги.
7. Оцінка надання послуги.

Завдання надавача соціальної послуги соціального супроводу військовослужбовцям та членам їх сімей, які перебувають у СЖО:

- спланувати та скоординувати роботу фахівців;
- здійснювати моніторинг надання послуги соціального супроводу;
- вести документацію щодо надання соціальної послуги соціального супроводу;
- взаємодіяти з командою соціального супроводу з питань його реалізації;
- звітувати щодо надання соціальної послуги перед командою;
- здійснювати підготовку, навчання, методичну підтримку фахівців;
- організовувати індивідуальну і групову супервізію для фахівців не рідше одного разу на місяць;
- забезпечувати за потреби засобами індивідуального захисту фахівців у місцях надання соціальної послуги;
- взаємодіяти з органами, організаціями, установами різного рівня незалежно від форми власності, волонтерами [22].

На рис. 1.1 продемонстрована модель соціального супроводу військовослужбовців та членів їх сімей за методологією проєкту «Норвегія – Україна», в основі якої лежить реінтеграція військовослужбовців, ветеранів війни в місцеву громаду, повернення до цивільного життя.

Рис. 1.1. Модель соціального супроводу військовослужбовців та членів їхніх сімей [47]

За цією моделлю соціальний супровід розглядається як цілеспрямована взаємодія з військовослужбовцем в процесі його реінтеграції, що дає йому можливість самостійно та успішно долати виклики, які виникають у зв'язку з адаптацією до умов сучасного соціуму.

Технологія соціального супроводу військовослужбовців та членів їхніх сімей розглядається як поетапна діяльність суб'єкта супроводу на основі знання особистісного вибору військовослужбовця та членів його сім'ї, вибору стратегії соціального супроводу, що дає можливість забезпечити найбільш повне самовиявлення в процесі адаптації в навчанні, оволодінні новими компетентностями, формування готовності до нової професійної діяльності та інших умов сучасного соціуму [47, с. 13].

Соціальний супровід військовослужбовців та членів їхніх сімей на первинному етапі охоплює інформування і консультування:

1. Короткий огляд змісту нормативно-правових актів щодо прав, пільг, і гарантій, напрямів державної підтримки з питань професійної і соціальної адаптації ветеранів та допомоги їм у працевлаштуванні.

2. Місця, де військовослужбовці можуть отримати підтримку (державні і громадські центри, ветеранські простори, департаменти у справах ветеранів, центри зайнятості, телефони довіри та центри психологічної допомоги тощо).

3. Можливості працевлаштування та створення власного бізнесу (бізнес-освіта; кредитування бізнесу; державна та міжнародна підтримка; програми підтримки підприємництва).

4. Інформування про програми в системі професійної та соціальної адаптації, їх зміст, умови та можливості участі.

Під час соціального супроводу військовослужбовців та членів їхніх сімей важливими компонентами моделі супроводу є:

- визначення індивідуальних особливостей учасників;
- командоутворення;
- підвищення здатності до запам'ятовування навчального матеріалу;
- профілактика та вирішення конфліктів у сім'ях військовослужбовців, попередження психологічної напруги;
- особистісний розвиток та підвищення впевненості в собі;
- посилення конкурентоспроможності на ринку праці.

У процесі соціального супроводу пропонуються такі види групових тренінгів: мотиваційний, терапевтичний, тренінги розвитку особистості, командоутворення, комунікативної компетентності, цілепокладання, емоційного самоконтролю, безконфліктної взаємодії, толерантності, профілактики та вирішення конфліктів, посттравматичного зростання [47].

Розглянемо алгоритм соціального супроводу військовослужбовців та членів їх сімей за напрямом профілактики та вирішення конфліктів у сім'ях військовослужбовців після їх повернення з району ведення бойових дій, попередження психологічної напруги.

Етап 1 – перед початком відрядження.

Тривалість – від кількох тижнів до кількох місяців.

Мета: зменшення його негативного впливу на військовослужбовців та членів їх сімей, попередження виникнення сімейних конфліктів.

Заходи:

– створення закритого каналу (групового чату) в певному месенджері для членів сімей військовослужбовців для систематичного і своєчасного доведення інформації, проведення опитувань щодо виявлення наявних проблем;

– інформування членів сімей про терміни виконання завдань в районі ведення бойових дій для попередження негативних чуток;

– бесіди з подружжям з метою профілактики сімейних конфліктів в період підготовки до відрядження;

– бесіди з військовослужбовцями про культуру сексуальних стосунків та безпеку безладних статевих зв'язків для профілактики конфліктів пов'язаних із подружньою невірністю;

– доведення інформації до членів сімей щодо розмірів грошового забезпечення військовослужбовців у районі ведення бойових дій та чинників, що впливають на його розмір, для попередження розповсюдження негативних чуток і виникнення сімейних конфліктів;

– бесіди щодо необхідності дотримання культури спілкування з рідними і близькими та контролю своїх емоцій для попередження емоційних конфліктів;

– бесіди з членами сімей щодо впливу участі військовослужбовців у бойових діях на рідних та близьких для ознайомлення з проблемами і труднощами, з якими вони можуть стикнутися;

– інформування членів сімей про наслідки впливу психотравмуючих чинників бойових дій на психіку військовослужбовців та надання рекомендацій щодо змісту спілкування з ними під час відрядження для попередження конфліктів на ґрунті нерозуміння особливостей психічних реакцій воїнів;

– налагодження співпраці з місцевою державною адміністрацією і ТЦК та СП за місцем проживання членів сімей військовослужбовців для надання допомоги у вирішенні соціально-побутових проблем;

– опитування військовослужбовців та членів їх сімей щодо наявності невирішених сімейних проблем, які потенційно можуть заважати виконанню завдань для надання відповідної допомоги.

Етап 2 – безпосереднє відрядження.

Тривалість – час, який відведено на відрядження.

Заходи (проводяться одразу після від'їзду з дому військовослужбовця до його повернення):

- бесіди з військовослужбовцями щодо важливості частого спілкування з членами сім'ї, дітьми для профілактики сімейних конфліктів на ґрунті печалі, самотності або занедбаності;
- періодичне нагадування військовослужбовцям про необхідність підтримання культури спілкування та контролю емоційного стану під час розмов з рідними та близькими для профілактики емоційних конфліктів;
- періодичне опитування членів сімей військовослужбовців через месенджери про наявні проблеми для надання допомоги щодо їх вирішення;
- постійне опитування військовослужбовців для виявлення сімейно-побутових проблем та надання допомоги щодо їх вирішення.
- залучення представників державних адміністрацій, ТЦК та СП, волонтерських організацій та місцем їх проживання до вирішення соціально-побутових проблем, які виникають у членів сімей військовослужбовців;
- своєчасне доведення до членів сімей військовослужбовців інформації щодо змін термінів ротації підрозділу та роз'яснення причин для попередження виникнення негативних чуток;
- доведення до членів сім'ї затвердженої точної дати повернення військовослужбовця для попередження можливих конфліктів, пов'язаних із такою зустріччю;
- роз'яснення військовослужбовцям та членам їх сімей призначення, важливості та термінів проведення заходів психологічної декомпресії після повернення із району ведення бойових дій для попередження емоційних конфліктів на ґрунті нерозуміння важливості процесу декомпресії.

Етап 3 – після відрядження.

Заходи (проводяться одразу після повернення з відрядження одночасно із заходами психологічної декомпресії):

- урочиста зустріч військовослужбовців після повернення із району ведення бойових дій із запрошенням членів їх сімей, відзначення та заохочення;

– психологічна декомпресія (1-й і 2-й день): бесіди з військовослужбовцями для визначення проблемних питань, психологічних наслідків впливу психотравмуючих чинників бойових дій на психіку, надання рекомендацій щодо безболісної адаптації до цивільного життя;

– ознайомлення з основними причинами виникнення конфліктів у сім'ях військовослужбовців після їх повернення з району ведення бойових дій, надання рекомендацій щодо їх профілактики та вирішення;

– бесіди з членами сімей військовослужбовців для ознайомлення з психологічними наслідками впливу психотравмуючих чинників бойових дій на психіку військовослужбовців, надання рекомендацій щодо їх адаптації до цивільного життя;

– організація соціально-психологічного консультування з військовослужбовцями, які отримали поранення чи виявляють певні поведінкові відхилення для попередження внутрішньо особистісних і сімейних конфліктів;

– залучення представників місцевих державних адміністрацій, ТЦК та СП, волонтерських організацій до вирішення соціально-побутових проблем військовослужбовців.

При попередженні і вирішенні сімейних конфліктів, знятті психологічної напруги військовослужбовці та члени їх сімей можуть скористатися користуються послугами посередника (медіатора, фасилітатора, юриста, психолога та ін.), який може надати допомогу у вирішенні подібних конфліктів [43].

Під час соціального супроводу військовослужбовцю та членам його сім'ї, які перебувають у СЖО, можуть надаватися такі послуги:

- допомога і супровід військовослужбовця на етапах призову, під час мобілізації та на етапі звільнення з такої служби, адаптація до умов військової служби та до цивільного життя;
- допомога в оформленні документів;
- інформування щодо послуг у сфері соціального захисту, охорони здоров'я, освіти, отримання безоплатної правничої допомоги;

- консультації щодо надання психосоціальної підтримки, зміцнення сім'ї військовослужбовця, підвищення стійкості стосунків, особливостей взаємодії з партнерами та дітьми під час проходження та після звільнення з військової служби;
- забезпечення розвитку комунікативних та соціальних навичок військовослужбовця;
- соціальна профілактика ігрової залежності, вживання психоактивних речовин, соціально небезпечних захворювань, протиправної та інших форм залежностей;
- представництво інтересів в державних органах, місцевого самоврядування, інших установах для сприяння в отриманні інших послуг, консультацій, допомоги відповідно до виявлених потреб;
- профілактика та реагування на домашнє насильство у сім'ї, запобігання жорстокому поводженню з дітьми та реагування на такі випадки;
- установа зв'язків з членами сім'ї військовослужбовця для надання їм психосоціальної підтримки, відновлення контактів у разі їх втрати між військовослужбовцем та членами його сім'ї [22].

У контексті питання щодо особливостей організації соціального супроводу військовослужбовців та членів їх сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, розглянемо досвід деяких зарубіжних країн, на який наразі орієнтується Україна, адаптовує до своїх реалій та елементи якого застосовуються на практиці.

Так, наприклад у США після повернення військовослужбовців з Іраку та Афганістану надавалася всебічна підтримка, яка включала програми медичної допомоги, психологічної реабілітації, професійної підготовки і працевлаштування. Особливу увагу приділяють реабілітації військовослужбовців з ПТСР.

У Великобританії соціальний супровід військовослужбовців передбачає надання соціальних пільг, проходження ними програм перекваліфікації та допомоги у працевлаштуванні, консультаційні послуги, допомогу у вирішенні житлових проблем.

В Ізраїлі, як країні, яка знаходиться у постійній загрозі військових конфліктів, також розвинена система підтримки військовослужбовців у формі допомоги в адаптації до цивільного життя, психологічної підтримки та соціального забезпечення. Важливу роль відіграє співпраця органів та установ системи охорони здоров'я і соціального захисту, індивідуальний підхід до кожного військовослужбовця, враховуючи його унікальні потреби і досвід [17].

Отже, військовослужбовці та члени їх сімей можуть відчувати труднощі в пошуку роботи, встановленні нових соціальних зв'язків, налагодженні сімейних стосунків. Їх непідготовленість до цивільного життя може посилити відповідні проблеми. Тому організація соціального супроводу відповідно до їх потреб і проблем, створення програм підтримки в зазначених проблемних аспектах є надзвичайно важливими в контексті попередження, подолання або мінімізації деструктивних чинників, стабілізації морально-психологічного стану військовослужбовців, налагодження відносин з членами їх сімей, успішної адаптації до нових умов.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

2.1. Специфіка та шляхи виявлення військовослужбовців та членів їх сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах

Військовослужбовці та члени їх сімей, родини загиблих, зниклих безвісти та полонених військовослужбовців потребують соціального супроводу, що передбачає надання комплексу соціальних послуг відповідно до їх індивідуальних потреб з метою подолання чи мінімізації негативного впливу складних життєвих обставин, в яких вони перебувають [7].

На думку, О. Мальцевої та А. Повещенко, соціальний супровід військовослужбовців та членів їх сімей є «однією з найважливіших умов забезпечення готовності військ до виконання завдань за призначенням, а професійна робота посадових осіб військових частин, територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, відповідальних за їх соціальний супровід, є необхідною умовою досягнення такого результату» [19]. Цьому процесу передуює процес виявлення військовослужбовців та членів їх сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Виявлення військовослужбовців та членів їх сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, проводиться відповідними посадовими особами військових частин, територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки у процесі виконання ними службових або посадових обов'язків фахівцями служб супроводу ветеранів центрів соціальних служб. Перелік чинників, що можуть зумовити складні життєві обставини, визначається Законом України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 р. № 2671-VIII [40].

Основними способами виявлення військовослужбовців та членів їх сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, є:

- отримання особистих заяв / звернень;
- зустрічі посадових осіб військової частини з військовослужбовцями та членами їх сімей;
- телефонні, письмові, електронні та усні повідомлення про таких осіб та їхні сім'ї;
- відвідування військовослужбовців та членів їх сімей за місцем проживання / перебування;
- публікації матеріалів в ЗМІ та ін. [48, с. 46].

Виявлення відповідної категорії осіб та своєчасне надання допомоги набуває особливої актуальності, оскільки військовослужбовці та члени їх сімей не менш, ніж мирне населення піддаються ризику зовнішніх і внутрішніх чинників, які обумовлюють складні життєві обставини [18].

Підходи до визначення проблем та потреб військовослужбовців та членів їх сімей представлено на рис. 2.1.

Основним способом визначення адресування соціальної допомоги є: перевірка засобів існування. Спосіб отримання допомоги ґрунтується на принципі самовизначення, тобто особа самостійно вирішує щодо можливості скористатися допомогою.

Робота гарячих ліній, телефонів довіри здійснюється для комунікації, опрацювання пропозицій, заяв, скарг, звернень військовослужбовців та членів їх сімей. Надається довідково-консультативна допомога з питань соціального захисту і правової підтримки.

Здійснюється моніторинг соціальних процесів для узагальнення відомостей соціального характеру, аналізу соціальних явищ, що відбуваються серед військовослужбовців та членів їх сімей, вивчення чинників впливу на соціальне середовище, збору, обробки та узагальнення іншої інформації з питань соціального і правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей,

щодо результатів проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи, гендерної рівності, тощо.

Організація і проведення цільових військово-соціологічних досліджень являє собою систему послідовних методологічних, методичних й організаційно-технічних процедур для отримання об'єктивної і достовірної інформації про соціальні явища і процеси, які відбуваються серед військовослужбовців. Інформація, одержана під час таких досліджень, надається в загальному вигляді у формі звіту або довідки-довідки з дотриманням вимог щодо її конфіденційності та етики [48].

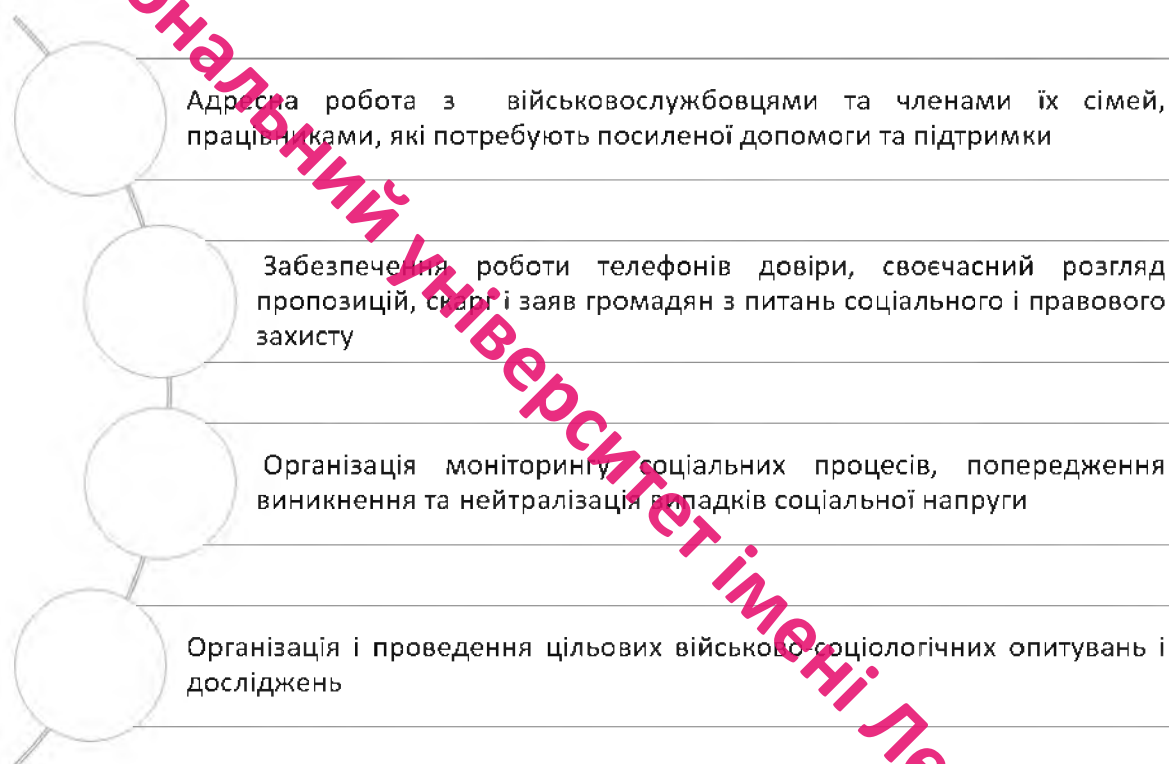

Рис. 2.1. Основні підходи до визначення проблем та потреб військовослужбовців та членів їх сімей (за матеріалами [48]).

Після того, як виявлено відповідну вразливу групу населення, здійснюються оцінка потреб військовослужбовців та членів їх сімей та прийняття рішення про надання / відмову у наданні соціальних послуг.

Оцінка потреб військовослужбовців та членів їх сімей містить у собі елементи процесу виявлення і передбачає:

- аналіз їх складних життєвих обставин;
- визначення індивідуальних потреб;
- визначення потреби у соціальних послугах, їх переліку та обсягу.

Вона здійснюється протягом 5 робочих днів з дати отримання заяви / звернення / повідомлення шляхом:

- спілкування з військовослужбовцями та членами їх сімей;
- отримання інформації від юридичних осіб у встановленому порядку, аналізу документів;
- залучення у разі потреби соціального працівника, психолога, медичного працівника, фахівця з реабілітації тощо [25; 48].

Під час оцінки потреб військовослужбовця та його родини фахівець:

- устанавлює контакт, зокрема ознайомлюється із ситуацією, всіма обставинами, які є на момент проведення оцінки та призвели до необхідності надання соціальної послуги;
- формує довірливі стосунки із військовослужбовцем та членами його сім'ї;
- активно залучає їх до самооцінювання та аналізу власної життєвої ситуації;
- вивчає і враховує рівень мотивації до вирішення виявлених проблемних питань;
- визначає пріоритетні питання, які потребують вирішення;
- узгоджує з військовослужбовцем та членами його сім'ї правила та послідовність подальшої роботи;
- за потреби залучає до проведення оцінювання індивідуальних потреб психолога, медичного працівника та інших фахівців.

Оцінювання індивідуальних потреб членів сім'ї військовослужбовця проводиться за можливості фахівцем або із залученням надавачів соціальної послуги за місцем проживання членів сім'ї військовослужбовця [22].

За результатами оцінювання потреб складається акт та висновок до нього [48].

На рис. 2.2 зображено, що саме потрібно вивчати під час визначення проблем і потреб військовослужбовців та членів їх сімей.

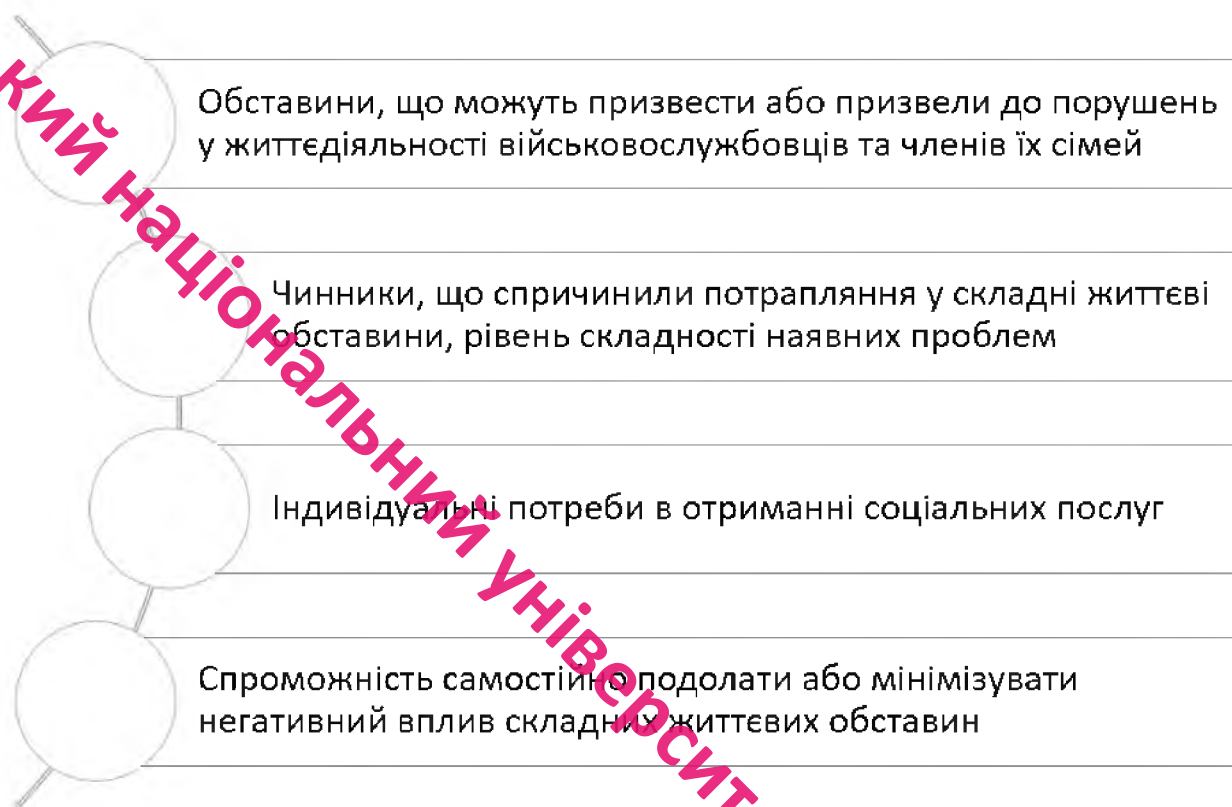

Рис. 2.2. Оціночні компоненти для визначення проблем і потреб військовослужбовців та членів їх сімей (за матеріалами [48]).

Під час роботи з військовослужбовцями та членами їх сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, збирається, обробляється й узагальнюється інформація з питань їх соціального і правового захисту [19]. Обробка їх персональних даних здійснюється за згодою суб'єкта персональних даних із дотриманням вимог Закону України «Про захист персональних даних» [38].

Етап надання соціальних послуг, які надаються військовослужбовцям та членам їх сімей відповідно до державних стандартів, передбачає направлення

до суб'єкта для надання соціальних послуг. Підставами для відмови у наданні соціальних послуг допоможуть бути:

- ненадання надавачем тих соціальних послуг, яких потребує військовослужбовець та члени його сім'ї;
- наявність відповідно до медичного висновку медичних протипоказань та ін.

Не може бути відмовлено у наданні соціальних послуг у разі загрози життю чи здоров'ю особи, домашнього насильства, насильства за ознакою статі або жорстокого поводження з дитиною [13; 48].

Отже, виявлення військовослужбовців та членів їх сімей є запорукою своєчасного надання допомоги, подолання чи мінімізації негативного впливу складних життєвих обставин, в яких вони перебувають.

2.2. Досвід Центру соціальних служб Рожищенської міської ради щодо соціального супроводу військовослужбовців та членів їх сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах

У попередньому розділі кваліфікаційної роботи ми зазначали, що соціальний супровід сімей, які перебувають у СЖО, можуть здійснювати як служби (відділення), утворені на базі центрів соціальних служб, так і служби супроводу військовослужбовців та членів їх сімей, які діють в системі Міністерства оборони України. У цьому дослідженні буде проаналізовано досвід соціального супроводу військовослужбовців та членів їх сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, Комунальна установа «Центр соціальних служб» Рожищенської міської ради.

Комунальна установа «Центр соціальних служб» Рожищенської міської ради є закладом, що проводить соціальну роботу на території Рожищенської територіальної громади із сім'ями, дітьми та молоддю, які належать до

вразливих груп населення та/або перебувають у складних життєвих обставинах, і надає їм соціальні послуги [45].

Основний вид діяльності КУ «Центр соціальних служб» Рожищенської міської ради: 88.99 Надання іншої соціальної допомоги без забезпечення проживання.

До структури КУ «Центр соціальних служб» Рожищенської міської ради входить відділення (служба) соціальної роботи в громаді, при якому функціонують:

- мобільна бригада соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або за ознакою статі (рішення виконкому Рожищенської міської ради від 22 квітня 2021 року №57);

- служба соціально-психологічної підтримки – метою її діяльності є надання первинної психологічної підтримки та надання соціальних послуг, спрямованих на розв'язання соціально-психологічних проблем осіб/сімей, які належать до вразливих груп населення та/або перебувають у складних життєвих обставинах (в тому числі внутрішньо переміщеним особам, учасникам бойових дій та членам їх сімей);

- служба фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб. Так, рішенням сесії міської ради від 26.09.2024 року №47/17 в КУ «Центр соціальних служб» Рожищенської міської ради введено 2 штатні одиниці – фахівців із супроводу, фінансування яких здійснюється з державної субвенції (постанова КМУ від 05.07.2024 року №779) [37].

Станом на 01.01.2025 р. штатна чисельність Центру складає 6,75 штатних одиниць, із них за посадами:

- 1 – директор;
- 2 – фахівці із соціальної роботи;
- 2 – фахівці із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб;
- 1 – практичний психолог;
- 0,75 – бухгалтер.

На обліку сімей/осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах станом на 01.06.2025 року перебувало 26 сімей, в яких виховується 59 дітей, з даних сімей під соціальним супроводом – 12 сімей (22 дітей).

У КУ «Центр соціальних служб» Рожищенської міської ради проводяться групові соціально-профілактичні заходи для осіб з числа різних вразливих категорій сімей, дітей та молоді, здійснюється виїзна соціально-психологічна допомога (консультування).

На базі служби соціально-психологічної підтримки у співпраці з ГО «Рожищенська районна організація Товариства Червоного Хреста України» реалізується проєкт German Red Cross, що полягає у психосоціальній підтримці дітей і дорослих шляхом проведення занять з елементами творчості. У межах цього проєкту проведено заняття для дітей з числа вразливих категорій, зокрема тих, хто перебуває у СЖО.

КУ «Центр соціальних служб» Рожищенської міської ради задіяний у реалізації в громаді проєкту від UNICEF Ukraine «Кращий догляд для дитини» з метою підвищення ефективності діяльності у сфері охорони дитинства, забезпечення прав і найкращих інтересів дітей, популяризації важливості виховання та розвитку дітей в сім'ї, неприпустимості розлучення дитини з батьками через особливості її розвитку, об'єднання зусиль усіх зацікавлених сторін для поліпшення становища дітей, підтримки сімей з дітьми, вирішення інших питань у цій сфері.

У службі соціально-психологічної підтримки реалізується психологічна програма «Діти та війна. Техніки зцілення», в межах якої проводяться тренінги, основна мета яких полягає в навчанні дітей підліткового віку навичкам, як впоратися з психологічною травмою, побороти неприємні спогади та перепланувати погані сни і кошмари. Зокрема, до заходів за відповідною програмою задіяні діти військовослужбовців.

Безпосередній супровід військовослужбовців та членів їх сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, здійснює служба фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб. Її головне завдання полягає

у сприянні реінтеграції та адаптації ветеранів та членів їхніх сімей під час переходу від військової служби в цивільне життя.

Основні напрями роботи фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб:

- консультації щодо соціальних гарантій;
- супровід у взаємодії з державними структурами;
- психологічна підтримка (допомога в пошуку спеціалістів або установ, що надають психосоціальну допомогу);
- допомога в економічній незалежності (пошук роботи, перекваліфікації, підтримка підприємницьких ініціатив);
- юридичні консультації або перенаправлення до профільних фахівців;
- інформаційна підтримка (роз'яснення прав, змін у законодавстві, нових сервісів та можливостей).

По КФК 0113193 «Забезпечення діяльності фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб та окремі заходи з підтримки осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України» з державного бюджету виділено фінансування станом на 01.06.2025р в сумі 264421 грн, фактично було спрямовано на оплату праці з нарахуваннями 2 фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб 228477грн.

До фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб звернулися 185 осіб з числа ветеранів війни, військовослужбовців, осіб, які постраждали внаслідок війни, та членів їхніх сімей.

Цим дослідженням на базі КУ «Центр соціальних служб» Рожищенської міської ради охоплено 6 сімей військовослужбовців з 11 дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах [39].

Основними причинами складних життєвих обставин сімей військовослужбовців слугували:

- отримання військовослужбовцем інвалідності внаслідок війни;
- зловживання алкоголем;

– випадки насильства в сім'ї.

Соціальні послуги членам сімей військовослужбовців надаються в порядку, визначеному чинним законодавством України, що визначає умови та зміст допомоги, належної сім'ям та особам, які потребують сторонньої допомоги для поліпшення якості їхньої життєдіяльності. Такі послуги можуть надаватись як періодично (за зверненням або за необхідності), так і шляхом здійснення соціального супроводу (забезпечення комплексної допомоги у вирішенні проблем). Надаються такі послуги за принципом добровільності вибору отримання чи відмови від соціальних послуг та з урахуванням терміну, необхідного для вирішення проблем (стаття 3 Закону України «Про соціальні послуги») [40].

Отримувачами соціальних послуг є військовослужбовці та члени їх сімей, які перебувають у СЖО або мають високий ризик потрапляння у такі обставини, що негативно впливають на життя, стан здоров'я та розвиток особи, функціонування сім'ї, які вони не можуть подолати самотійно.

У межах соціального супроводу військовослужбовців та членів їх сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах КУ «Центр соціальних служб» Рожищенської міської ради, відповідно до нормативно-правових актів та державного стандарту здійснюється комплекс заходів, що передбачає оцінку потреб отримувача послуги, визначення шляхів вирішення основних проблем, навчання та розвиток навичок, спрямованих на подолання чи мінімізацію складних життєвих обставин, регулярні зустрічі чи відвідування отримувача послуги з метою моніторингу виконання поставлених завдань, сприяння в отриманні інших послуг.

Крім того, Центр також надає такі послуги військовослужбовцям та членам їх сімей:

– Консультування – комплекс заходів, що здійснюються протягом строку, необхідного для виходу зі складної життєвої ситуації та адаптації особи/сім'ї до нових умов соціального середовища, спрямованих на усунення/пристосування

обмежень життєдіяльності, підтримку соціальної незалежності, збереження та продовження соціальної активності особи/сім'ї [26].

– Посередництво – використовується при вирішенні конфліктних ситуацій, у наданні допомоги двом сторонам, що конфліктують у розв'язанні складних соціально зумовлених проблем. Також використовується для встановлення і розвитку соціальних взаємовідносин і взаємозв'язку між різними сторонами: клієнтом і організаціями та установами соціальної сфери; державними організаціями, які уповноважені проводити соціальну роботу і неурядовими організаціями та установами [28].

– Представництво інтересів – надання допомоги особам/сім'ям, окремим соціальним групам, які перебувають у складних життєвих обставинах, шляхом здійснення заходів, спрямованих на подолання/ пом'якшення складних життєвих обставин, згідно з визначеними потребами [29].

– Екстрене (кризове) втручання – термінове втручання у кризову ситуацію з метою негайного усунення або мінімізації наслідків такої ситуації, надання допомоги та підтримки, спрямованої на її подолання [27].

– Соціальна адаптація – процес і результат активного пристосування військовослужбовця або членів його сім'ї до умов соціального середовища, до суспільних умов життя, що змінюються або вже змінилися. У соціальній адаптації виділяють дві форми: активну, коли суб'єкт прагне впливати на середовище з метою його зміни (наприклад, зміни цінностей, форм взаємодії і діяльності, які він повинен освоїти); пасивну, коли суб'єкт не прагне до такого впливу і змін. Заходи із соціальної адаптації військовослужбовців та членів їхніх сімей спрямовані на: забезпечення соціальної профілактики; соціальної підтримки; збереження та відновлення соціальних і сімейних зв'язків; усунення / пристосування обмежень життєдіяльності для підтримки соціальної незалежності, збереження та продовження їхньої соціальної активності; забезпечення можливостей для подальшого планування особистого життя та професійного розвитку [32; 33].

– Соціальна інтеграція та реінтеграція – поступове повернення особи до самостійного повноцінного життя шляхом надання соціальних послуг [48].

– Соціально-психологічна реабілітація – залучення особистості до повсякденної життєдіяльності включення в соціальні відносини на основі відновлення психічних функцій і комунікативних здібностей [34].

– Сімейна медіація – позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура запобігання виникненню та врегулювання наявних чи ймовірних сімейних конфліктів [8];

– Соціальна профілактика – комплекс заходів, спрямований на попередження, обмеження та зупинення негативних соціальних і особистісних, поведінкових явищ та їх наслідків за допомогою застосування різних інструментів соціального, юридичного, педагогічного, психологічного впливу [30].

– Фахівці із супроводу також надають підтримку членам сімей загиблих Героїв та зниклих безвісти військовослужбовців в оформленні та отриманні пільг, соціальних виплат, інших послуг та можливостей, які передбачені законодавством.

Ними надаються такі послуги:

- асистування, допомога в оформленні документів;
- координація, спрямування, підтримка у взаємодії з державними установами та громадськими організаціями;
- консультації щодо отримання соціальних пільг, виплат і компенсацій, надання соціальних послуг.
- сприяння розв'язанню складних питань на всіх рівнях;
- супровід у питаннях працевлаштування та професійного навчання;
- допомога в отриманні медичних послуг, реабілітації та психологічної підтримки;

- здійснення постійного контролю потреб і проблем військовослужбовців та їх сімей;
- організація участі в програмах адаптації, тренінгах та інших заходах [44; 46].

Фахівцями із супроводу враховуються такі чинники успіху соціальної реінтеграції військовослужбовців: особистісні якості; військовий досвід; особливості сімейної адаптації; особливості ситуації після бойового досвіду; рівень задоволеності сімейним життям, соціально-економічним становищем; характеристика громади, до якої повертається військовослужбовець, зокрема, соціальна згуртованість та культура спільної участі [47].

Отже, служба фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб Комунальної установи «Центр соціальних служб» Рожищенської міської ради, яка безпосередньо займається соціальним супроводом військовослужбовців та членів їх сімей, що перебувають у СЖО, надає їм соціальні послуги для вирішення проблем і труднощів, сприяє реінтеграції та адаптації військовослужбовців та членів їх сімей під час переходу від військової служби в цивільне життя, здійснює профілактику сімейних та інших конфліктів з метою збереження та відновлення соціальних і сімейних зв'язків, сприяє усуненню або пристосуванню обмежень життєдіяльності, підтримці соціальної незалежності, збереженню та продовженню соціальної активності військовослужбовців та членів їх сімей, забезпеченню можливостей для подальшого планування особистого і професійного життя та розвитку.

2.3. Рекомендації щодо покращення соціального супроводу військовослужбовців та членів їх сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах

Важливим елементом рекомендацій як пропозицій щодо покращення соціального супроводу військовослужбовців та членів їх сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, є забезпечення доступності та адаптованості заходів соціального супроводу відповідно до їх індивідуальних потреб, врахування досвіду, особистісних особливостей і психологічних станів військовослужбовців, які потребують додаткового соціального захисту (військовослужбовці, які мають поранення, систематичні проблеми зі станом здоров'я, соціально-побутові проблеми в сім'ї та інші особисто значущі проблеми, які можуть безпосередньо вплинути на їх психологічний стан та виконання поставлених завдань) [48].

У процесі соціального супроводу варто:

- наснажувати військовослужбовців, залучати членів їх сімей та їхнє соціальне оточення до взаємодії і самостійності у процесі подолання складних життєвих обставин;

- дотримуватися стандартів гуманітарного реагування під час координації дій між організаціями, які його забезпечують, а також підвищення відповідальності гуманітарних організацій за свої дії. Якщо спільний підхід до реагування відсутній, то це може призвести до неспільних і непередбачуваних результатів [21];

- під час проведення першої зустрічі (яка може відбуватися за різних, інколи несприятливих обставин) представитися, назвати своє прізвище та ім'я та посаду; створити сприятливу атмосферу; надати достатньо часу військовослужбовцю / членам сім'ї поділитися своїм запитом;

– при взаємодії уникати поведінки, яка демонструє опіку та бажання все зробити за отримувача послуги, підкреслити партнерські відносини та взаємну підтримку;

– при обміні інформацією не переривати військовослужбовця / членів сім'ї, уникати спалахів емоцій (сум, гнів, занепокоєння та ін.) Рекомендовано не вживати такі слова і вислови: «Я Вас розумію», «Усе буде добре», «Не хвилюйтеся, не плачте», «Це не проблема»... Або ж осудливі слова та вислови: «А чим Ви думали?», «Як таке можливо?», «Треба було думати, діяти інакше!» та ін.;

– планувати та проводити заходи для відновлення життєстійкості і стабілізації психоемоційного стану, враховувати особливості кожного конкретного випадку (сім'ї військовослужбовців; сім'ї загиблих; поранених; тих, хто перебуває в полоні; безвісти зниклих; сім'ї ветеранів тощо);

– якщо є запитання, чи які військовослужбовець чи член його сім'ї не мають бажання відповідати, зазначити це в документації [20];

Військовослужбовці з інвалідністю внаслідок війни потребують здійснення комплексу соціально-психологічних, правових, економічних, медичних, реабілітаційних, освітніх, кадрових та інших заходів, зокрема:

– затвердження державних програм соціально-економічної адаптації, пільгового будівництва житла;

– забезпечення координації та співпраці органів державного і громадського сектору;

– підвищення ролі громадськості в здійсненні громадського контролю за результативністю реалізації державних програм та ефективністю підтримки військовослужбовців з інвалідністю внаслідок війни;

– модернізації реабілітаційних центрів та баз відпочинку, психологічної підтримки військовослужбовців з інвалідністю внаслідок війни та їх сімей [49].

Забезпечення соціального супроводу з метою подолання складних життєвих обставин, подальшої інтеграції військовослужбовців у цивільне життя залежить від ефективної реалізації програм у сферах освіти, професійної

перепідготовки, правової, соціальної, психологічної підтримки та допомоги. Спільні зусилля установ та організацій різного рівня незалежно від форм власності можуть значно підвищити ефективність відповідних програм, сприяючи поступовому переходу військовослужбовців від бойових умов до цивільного життя, відновленню соціальних контактів та їх успішній інтеграції в суспільстві [17].

Окремим аспектом слід розглянути рекомендації, які носять загальний характер і можуть стати в нагоді в процесі спілкування членів сім'ї з військовослужбовцем:

1. Під час виконання військовослужбовцем бойового завдання писати лише про хороше. Наприклад, мрії, розповіді про повсякденне життя, дім, або нові умови проживання, якщо житло внаслідок війни було вимушено покинуте. Якщо у повсякденному цивільному житті з'являються веселі історії про членів сім'ї або спільних друзів – обов'язково цим поділитися. Слідкувати за емоціями партнера. Можливо, деяку інформацію він буде сприймати із сумом і болем втрати. У такому разі – мінімізувати такі повідомлення у майбутньому. Також мінімізувати обговорення тем, які викликають суперечки. Водночас, не приховувати важливі негативні події, якщо вони відбулися. Такі події неможна замовчувати, оскільки замовчування може призвести до втрати довіри в стосунках та руйнування відносин у майбутньому. Тобто, важливі речі, які потребують негайного обговорення, краще все ж таки обговорювати, а щось неважливе – відкласти на потім.

2. Ураховувати, що військовослужбовці також можуть відчувати стрес, психологічну напругу через заборону обговорювати деталі бойових завдань, неможливість поділитися конфіденційною службовою інформацією. Щоб уникнути подібних ситуацій, коли близькі відбувають через відповідні психологічні стани військовослужбовців відстороненість, не знають як допомогти і надати підтримку, краще заздалегідь визначити, які речі можна обговорювати, а яких краще при розмові не торкатися.

3. Щирість емоцій під час розмов і повідомлень, розмови про важливе, підтримка зв'язку на відстані: подумати, що саме хочеться сказати і як це висловити не в негативній формі; писати і формувати думку просто і коротко, намагатися висловитися максимально зрозуміло, за потреби пояснити сказане; не розраховувати на швидку або багатослівну відповідь і не ображатися, якщо відразу відповідь не отримана; обговорити зручний час для зв'язку і спілкування.

4. Дотримуватися правил безпеки в соціальних мережах. Пам'ятати, що деяка інформація може нашкодити конкретній людині або всьому підрозділу. Не ділитися даними про місцезнаходження, переміщення, не викладати фото і відео без дозволу, навіть, якщо встановлено налаштування «тільки для друзів», оскільки будь-яка інформація, яка викладається в соціальних мережах може бути скопійована і поширена різними способами.

5. Вдячність – висловлювати партнеру свою вдячність, переказувати вдячність від інших людей, використовувати теплі, пестливі слова, які свідчать про ваші почуття до партнера, позитивні емоції, підтримувати почуття, слухати партнера, зберігати спокій у разі емоційних сплесків, домовлятися про віртуальні побачення з чашкою кави, спільною вечерею по різні боки екрану [43].

Ще однією пропозицією можуть слугувати рекомендації щодо навчання навичкам профілактики та подолання конфліктів у сім'ї, розвитку інституту наставництва і соціального репетиторства для дітей військовослужбовців, які через виконання батьками військового обов'язку потребують особливої уваги і підтримки. Така ініціатива може бути розглянута в межах надання послуги соціального супроводу.

Реалізація запропонованих рекомендацій сприятиме вдосконаленню та розвитку, покращенню якості надання соціальної послуги соціального супроводу військовослужбовців та членів їх сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, а також інших соціальних послуг і заходів, які пропонуються під час соціального супроводу.

ВИСНОВКИ

Дослідження теоретичних і практичних засад соціального супроводу військовослужбовців та членів їх сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, дозволило дійти таких висновків:

1. Військовослужбовці законодавчо визначаються як особи, які проходять військову службу. Сім'я військовослужбовця визначається як створена на основі шлюбу мала соціальна група суспільства, яка характеризується накопиченням соціального досвіду в системі подружніх взаємин та має за мету створення умов для успішного виконання військовослужбовцем свого службового обов'язку щодо захисту Батьківщини. Специфіка діяльності військовослужбовців полягає у прояві різнобічних психічних станів, які характеризують собою процес військової діяльності та можуть мати як позитивні, так і негативні прояви. Тривале виконання військовослужбовцями своїх службових обов'язків у складних, екстремальних умовах може призводити до дезадаптації, зниження опірності організму, нервово-психічної перенапруги. Проблеми і труднощі, що виникають у військовослужбовців та їх сімей, можуть призвести до складних життєвих обставин, які вони не здатні подолати самотійно та потребують сторонньої допомоги.

2. Соціальний супровід військовослужбовців та членів їх сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах визначають як вид соціальної роботи, що передбачає надання комплексу соціальних послуг військовослужбовцям та членам їх сімей, родинам загиблих, зниклих безвісти та полонених відповідно до їх індивідуальних потреб з метою подолання чи мінімізації негативного впливу складних життєвих обставин, в яких вони перебувають. Соціальний супровід військовослужбовців та членів їх сімей здійснюють служби, утворені на базі центрів соціальних служб, а також служби супроводу, які діють в системі Міністерства оборони України. Сутнісними особливостями процесу соціального супроводу є: активізація ресурсів і

можливостей військовослужбовців та членів їх сімей для самостійного подолання чи мінімізації негативного впливу складних життєвих обставин; залученість до нього як уповноважених державних органів, фахівців центрів соціальних служб, центрів надання соціальних послуг, так і посадових осіб органів військового управління та військових частин; соціальний захист, професійна, сімейна і психосоціальна підтримка.

3. Організація та здійснення соціального супроводу військовослужбовців та членів їх сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, в першу чергу, передбачає визначення їх індивідуальних проблем та потреб. Проводиться робота зі зниження рівня соціальної напруги, вирішення проблем та запитів, аналізу матеріального становища сім'ї військовослужбовця, надається довідково-консультативна допомога, визначаються чинники, які мають прямий та опосередкований на СЖО, здійснюється діяльність з попередження, подолання чи мінімізації деструктивних чинників, стабілізації морально-психологічного стану військовослужбовця, його відносин з членами родини. Технологія соціального супроводу військовослужбовців та членів їхніх сімей розглядається як поетапна діяльність суб'єкта супроводу на основі знання особистісного вибору військовослужбовця та членів його сім'ї, вибору стратегії, алгоритму, процедур, заходів, форм і методів соціального супроводу, що дає можливість забезпечити найбільш повне самовиявлення в процесі адаптації в навчанні, оволодінні новими компетентностями, формування готовності до нової професійної діяльності та інших умов сучасного соціуму.

4. Виявлення військовослужбовців та членів їх сімей є запорукою надання своєчасної допомоги, подолання чи мінімізації негативного впливу складних життєвих обставин, в яких вони перебувають. Основними шляхами виявлення військовослужбовців та членів їх сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, є: отримання особистих заяв / звернень; зустрічі посадових осіб військової частини з військовослужбовцями та членами їх сімей; телефонні, письмові, електронні та усні повідомлення про таких осіб та такі сім'ї;

відвідування військовослужбовців та членів їх сімей за місцем проживання / перебування; публікації матеріалів в ЗМІ та ін.

5. Комунальна установа «Центр соціальних служб» Рожищенської міської ради є закладом, що проводить соціальну роботу на території Рожищенської територіальної громади із сім'ями, дітьми та молоддю, які належать до вразливих груп населення та/або перебувають у складних життєвих обставинах, надає їм соціальні послуги. У Центрі діє служба фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб, головне завдання якої полягає у сприянні реінтеграції та адаптації ветеранів та членів їхніх сімей під час переходу від військової служби в цивільне життя. Основні напрями роботи фахівців із супроводу відповідної служби: консультації щодо соціальних гарантій; супровід у взаємодії з державними структурами; психологічна підтримка; допомога в економічній незалежності; юридичні консультації або перенаправлення до профільних фахівців; інформаційна підтримка.

6. Важливим елементом рекомендацій які були сформовані як пропозиції щодо покращення соціального супроводу військовослужбовців та членів їх сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, є: забезпечення доступності та адаптованості заходів соціального супроводу відповідно до їх індивідуальних потреб, врахування досвіду, особистісних особливостей і психологічних станів військовослужбовців; їх наснаження; дотримання стандартів гуманітарного реагування під час координації дій між організаціями; планування та проведення заходів для відновлення життєстійкості і стабілізації психоемоційного стану військовослужбовців та членів їх сімей; враховувати особливості конкретного випадку; навчання навичкам профілактики та подолання конфліктів у сім'ї; розвиток інституту наставництва і соціального репетиторства для дітей військовослужбовців, які через виконання батьками військового обов'язку потребують особливої уваги і підтримки.

Урахування зазначених рекомендацій службами супроводу, установами та організаціями, які беруть участь чи є дотичними до процесу соціального супроводу військовослужбовців та членів їх сімей, що перебувають у складних

життєвих обставинах, сприятиме удосконаленню і розвитку системи соціального супроводу під час переходу від військової служби до цивільного життя, адаптації та реінтеграції військовослужбовців, відновленню їх внутрішньої рівноваги та забезпеченню самостійності.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баранівський В. Ф. Сутність та завдання психологічного супроводження професійної підготовки військовослужбовців служби за контрактом. *Вісник Національного університету оборони України*. 2013. № 4 (35). С. 190–195.
2. Блінов О. А. Психічні стани військовослужбовців у процесі служби. *Вісник Національного університету оборони України*. 2013. № 4 (35). С. 196–201.
3. Бородін І., Пасіка С. Правовий статус військовослужбовців в Україні. *European political and law discourse*. 2017. Vol. 4. Issue 1. P. 164–171.
4. Брах О. Соціальний супровід як напрям діяльності соціально-гуманітарного відділу військової частини. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Соціально-гуманітарні науки та публічне адміністрування*. 2025. Т. 1. № 14. URL: https://journals.urau.ua/vsgf_pstu/article/view/345682 (дата звернення: 14.08.2025)
5. Волгіна О.М., Іванова О. Л. Соціальний супровід людей з інвалідністю на робочому місці: посібник / ПРООН в Україні, Спільна Програма «Сприяння інтеграційній політиці та послугам для людей з інвалідністю в Україні». Київ: Ваїте, 2018. 36 с.
6. Гаврилюк Л. П. Соціальний супровід і соціальне супроводження: теоретичне обґрунтування змісту понять. *Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка*. 2011. Вип. 16. С. 423–428.
7. Громадський рух «Жіноча Сила України». Організація підтримки сімей військовослужбовців на базі підрозділу. 2023. URL: <https://syla.in.ua/projects/organizacziya-pidtrymky-simej-vijskovosluzhbovcziv-na-bazi-pidrozdilu/> (дата звернення: 14.10.2024).

8. Державний стандарт соціальної послуги медіації: Наказ Мінсоцполітики України від 03.06.2024 № 269-Н. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1160-24#Text> (дата звернення: 10.10.2025)

9. Деякі питання впровадження діяльності служб супроводу військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, поліцейських та членів їх сімей: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2024 № 948. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/948-2024-%D0%BF#n14> (дата звернення: 10.08.2025)

10. Джус О., Беспалько А., Кравець Д. Соціальний супровід військовослужбовців та членів їхніх сімей в умовах правового режиму воєнного стану. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*. 2023. №4 (56). С. 41–45. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2023.56.41-45>

11. Дослідницька служба Верховної Ради України. Оглядове дос'є щодо врегулювання діяльності фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб. 2025. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/33399.pdf> (дата звернення: 16.04.2025)

12. Зверєва І. Д., Беспалько О. В., Харченко С. Я. та ін. Соціальна робота в Україні : навч. посіб. / за заг. ред. І. Д. Зверєвої, Г. М. Лактіонової. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 256 с.

13. Іщук Н. Виявлення військовослужбовців та членів їх сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах. *Стратегії наукового пошуку в соціальній роботі, соціальній педагогіці та соціальній освіті: поліфункціональність ідей*: зб. тез. доп. II Всеукр. наук.- практ. конф. здобувачів вищої освіти та молодих учених (Тернопіль, 22-23 листопада 2024 р.) / за заг. ред. Л. Й. Петришин, Н. С. Олексюк, Г. М. Олійник. Тернопіль : ТНПУ імені В. Гнатюка, 2024. С. 270–272.

14. Ішук Н. Особливості організації соціального супроводу військовослужбовців та членів їх сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах: програма II Всеукр. наук. конференції (Полтава – Лубни, 10–11 квіт. 2025 р.). С. 10.

15. Колосок А.М., Цимбалюк І.О. Соціальний захист ветеранів війни. Ввічливість. *Humanitas*. 2024. № 3. С. 187–196. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.3.26>

16. Коломієць Т. В., Івіна М. Ю. Конфлікти в сім'ях військовослужбовців: теоретичні засади дослідження та практичні підходи до вирішення. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2024. Вип. 4 (64). С. 6–14. DOI: [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2024.4\(64\).322677](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2024.4(64).322677)

17. Куркова К. М., Луценко-Миськів Л. І. Соціальна адаптація військовослужбовців у післявоєнний період. *Право та державне управління*. 2024. №1. С. 309–316. DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.1.43>

18. Логвінова О., Рассказова О. Соціальна робота з військовослужбовцями та їхніми сім'ями в умовах тривалого конфлікту на сході України. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2021. Вип. 2 (7). С. 61–71. DOI: 10.31499/2618-0715.2 (7).2021.244086

19. Мальцева О. В., Повещенко А. Оцінка потреб військовослужбовців ЗСУ та членів їх сімей як основа надання їм соціального захисту та соціального супроводу. *Nauka i Studia*. 2024. Вип. 3. URL: https://nauka-i-studia.eu/ojs/index.php/pl_ojs/article/view/244 (дата звернення: 01.11.2024).

20. Методичні рекомендації для фахівців комплексної соціальної послуги з формування життєстійкості (перша версія). 2025. URL: <https://nssu.gov.ua/storage/app/sites/22/uploaded-files/metodicni-rekomendaciyi-dlia-faxivciv-nadavaca-kompleksnoyi-poslugi.pdf>

21. Методичні рекомендації з ведення випадку у сфері захисту дитини в умовах гуманітарного реагування: метод. посіб. / О. Адрухович, Л. Зінюк, Д. Касьянова, О. Шаріпова; МБО «БФ «СОС Дитячі Містечка» Україна. Київ: ТОВ «Мозаїк», 2024. 72 с.

22. Міністерство соціальної політики України. Соціальний супровід для військових та членів їх сімей на базі підрозділів ЗСУ: експериментальний проект: презентація. 2023. 7 с.

23. Національна соціальна сервісна служба України. Соціальний супровід військовослужбовців та членів їх сімей у військових частинах (підрозділах). 2025. URL: <https://nssu.gov.ua/eksperementalni-proiekt/sotsialnyi-suprovod-viiskovosluzhbovtiv-ta-chleniv-ikh-simej-u-viiskovykh-chastynakh-pidrozdilakh-zbroinykh-syl> (дата звернення: 10.11.2025)

24. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 10.10.2025)

25. Про затвердження Державного стандарту соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах: Наказ Мінсоцполітики України від 31.03.2016 № 318. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0621-16#Text>

26. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги консультування: Наказ Мінсоцполітики України від 02.07.2015 № 678. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0866-15#Text> (дата звернення: 10.10.2025)

27. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги кризового та екстреного втручання: Наказ Мінсоцполітики України від 01.07.2016 № 716. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0990-16#Text> (дата звернення: 10.10.2025)

28. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги посередництва, Державного стандарту соціальної послуги медіації та внесення зміни до Класифікатора соціальних послуг: Наказ Мінсоцполітики України; від 03.06.2024 № 269-Н. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1159-24#Text> (дата звернення: 10.10.2025)

29. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги представництва інтересів: Наказ Мінсоцполітики України від 30.12.2015 №

1261. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0127-16#Text> (дата звернення: 10.10.2025)

30. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги профілактики: Наказ Мінсоцполітики України від 10.09.2015 № 912. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1155-15#Text> (дата звернення: 10.10.2025)

31. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги соціального супроводу при працевлаштуванні та на робочому місці: Наказ Мінсоцполітики України від 21.09.2016 № 1044. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1359-16#Text> (дата звернення: 14.09.2025)

32. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги соціальної адаптації ветеранів війни та членів їхніх сімей та внесення зміни до Класифікатора соціальних послуг: Наказ Мінсоцполітики від 11.04.2024 № 175-Н. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0828-24#Text> (дата звернення: 10.10.2025)

33. Про затвердження Державного стандарту соціальної адаптації: Наказ Мінсоцполітики України від 18.05.2015 № 514. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0665-15#Text> (дата звернення: 10.10.2025)

34. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги соціально-психологічної реабілітації осіб із залежністю від наркотичних засобів чи психотропних речовин: Наказ Мінсоцполітики України від 01.10.2020 № 677. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1218-20#Text> (дата звернення: 10.10.2025)

35. Про затвердження Класифікатора соціальних послуг: Наказ Мінсоцполітики України від 23.06.2020 № 429. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20#Text>

36. Про затвердження Положення про службу супроводу військовослужбовців та членів їх сімей в системі Міністерства оборони України: Наказ Міноборони України від 29.01.2025 № 59. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0213-25#Text> (дата звернення: 14.08.2025)

37. Про затвердження Порядку та умов надання у 2025 році субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на забезпечення діяльності фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб та окремі заходи з підтримки осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.07.2024 № 779. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/779-2024-%D0%BF#Text>

38. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (дата звернення: 30.10.2024).

39. Про звіт щодо фінансово-господарської діяльності комунальної установи «Центр соціальних служб» Рожищенської міської ради за I півріччя 2025 року: рішення Рожищенської міської ради Волинської області восьмого скликання № 58/12 від 03.07.2025 р.

40. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 12.10.2024).

41. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю: Закон України від 21.06.2001 № 2558-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text> (дата звернення: 09.10.2025)

42. Про схвалення Стратегії ветеранської політики на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024-2027 роках: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.11.2024 № 1209-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1209-2024-%D1%80#Text> (дата звернення: 06.10.2025)

43. Профілактика та вирішення конфліктів у сім'ях військовослужбовців : метод. посіб. Київ: НДЦ ГП ЗС України, 2023. 115 с.

44. Центр соціальних служб Рожищенської міської ради. Ветеран війни Володимир Криволапчук став фахівцем із супроводу ветеранів у Рожищенській громаді. 2025. URL: <https://www.facebook.com/share/p/1GW94fd9Xg/> (дата 25.05.2025)

45. Рожищенська міська рада. Офіційний інформаційний сайт. URL: <https://rozhrada.gov.ua/>

46. Рожищенська міська рада. Підтримка ветеранів – поруч: у громаді працює фахівець із супроводу ветеранів. 2024. URL: <https://rozhrada.gov.ua/news/pidtrymka-veteraniv-poruch-u-hromadi-pratsyuye-fakhivets-iz-suprovodu-veteraniv> (дата звернення: 18.10.2025)

47. Соціальний супровід ветеранів АТО/ООС у процесі їх реінтеграції та адаптації до умов сучасного соціуму : метод. рекомендації. / Т. І. Коленіченко, Ю. Ф. Акименко, О. Л. Петрик, А. В. Вербицька ; за заг. ред. Т. І. Коленіченко. Київ : Гнозис, 2021. 160 с.

48. Соціальний супровід військовослужбовців Збройних Сил України та членів їх сімей: практичні аспекти діяльності посадових осіб військових частин, територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки: методичний посібник / О. В. Герасименко, І. М. Горбенко, О. Д. Дєточка та ін. Київ.: НДЦ ГП ЗС України, 2023. 130 с.

49. Холодков А. В. Актуальні проблеми соціалізації військовослужбовців з інвалідністю внаслідок війни. *Київський часопис права*. 2023. №1. С. 240–244. DOI: <https://doi.org/10.32782/klj/2023.1.36>

50. Шевчук О. В., Дєточка О. Д. Соціальний супровід військовослужбовців Збройних Сил України та членів їх сімей: сутність та особливості організації. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2024. Вип. 102. С. 88–97. DOI: <https://doi.org/10.32782/2707-9147.2024.102.9>

51. Grover L.E., Williamson C., Burdett H., Palmer L., Fear N. T. Level of perceived social support, and associated factors, in combat-exposed (ex-)military personnel: a systematic review and meta-analysis. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*. 2024. Vol. 59. P. 2119–2143. DOI: <https://doi.org/10.1007/s00127-024-02685-3>

52. Mendrek P., Osiak B., Goniewicz K. Social support for veterans taking part in military service outside their country's borders. *Health Psychology Report*. 2019. Vol. 7. Issue 3. P.177–182. DOI: <https://doi.org/10.5114/hpr.2019.87289>

53. Shepherd S., Sherman D. K., MacLean A., Kay A. C. The Challenges of Military Veterans in Their Transition to the Workplace: A Call for Integrating Basic and Applied Psychological Science. *Perspectives on Psychological Science*. 2020. Vol. 16. Issue 3. P. 590–613. DOI: <https://doi.org/10.1177/1745691620953096>